

Slotshaven i Odense.

Af Johannes Tholle.

Blandt Landets forskellige forsvundne eller omdannede kongelige Slotshaver er utvivlsomt Odense Slotshave den mest interessante, — gartnerisk set, bl. a. fordi der til denne en Tid knyttede sig en kongelig Planteskole, og lokalhistorisk set, fordi den hører til de bedst bevarede af Provinsens Slotshaver (bortset fra saadanne, som stadig er i Statens eller Hofetatens Besiddelse).

Slottet byggedes 1721—25 paa den Plads, hvor fordem St. Hans Kloster laa og med Benyttelse af Klosters gamle Murværker. Som Bygmester brugte Majestæten Gartneren paa Rosenborg Johan Cornelius Krieger, som en senere Tid har kaldt »Danmarks første Havearkitekt«.*) Slottet har skiftevis været benyttet som Bolig for Majestæter, Kronprinser som Fyns Guvernører, samt Amtmænd, men blev i 1849 Statsdomæne for endelig i 1907 at blive afkøbt Staten af Kommunen. —

Allerede før Slottet er bygget, og før Frederik IV øjensynligt overhovedet har ofret en fremtidig Slotshave den ringeste Tanke, er det sandsynlige i, at en saadan dog maatte komme, bleven klart for en af Datidens driftige Urtegaardsmænd, der lød Navnet Heldt. Uden Tvivl er dette en Mand med Energi, — og at han ogsaa har baaret sit Navn »Heldt« med en vis Berettigelse, viser det Heldt han har med sig ved sin Henvendelse til Kongen. Og maaske skyldes da Odense Slotshaves Fremkomst for en væsentlig Del ham, selv om man maa sige, at det vilde være usandsynligt, om Kongen ikke (ogsaa uden Heldt) maatte have foranlediget, at en Have blev anlagt. Det hedder om denne Henvendelse:¹⁾

Christian Heldt, som tilforn har tjent Hr. Geheimeraad Lente for Urtegaardsmand og anlagt hans Have, hvilken Profession han udi Eders Kgl. Mayest. egen Have og siden Udenlands udi 12 Aar har lært, anholder underdanigst, at eftersom det allernaadigst maatte behage E. Kgl. Mayst. ved Odense Slot at lade anlægge en Have, som da Urtegaardsmandstjenesten derved allernaadigst, maatte forundes. Hvad Eders Mayst. allernaadigst vil behage at reflectere paa Supplicans allerunderdanigste Ansøgning indstille vi allerunderdanigst.

*) Se nærmere: Johannes Tholle: Danske Gartnere, 1927.

Herpaa resolverer Kong Frederik den Fjerde, at »Vi have endnu ikke resolveret, at sammesteds en Have at ville anlægge. Frederichsberg 2. December 1720«, og med denne Besked faar da Heldt indtil videre lade sig nøje.

Men Heldt er ikke den Mand, der saadan giver op paa Halvvejen, og det stod ham allfor klart, at en Have *maatte* der komme, og han satte sig for, at den vilde *han* lave, og der vilde han have sin Fremtid sikret som kongelig Urtegaardsmand. Og der gaar da ej heller et Aar, før vi ser Heldt betegnet som »Urtegaardsmand ved Odense Slotshave«, og det antydes, at han allerede da har været dette i et Stykke Tid, ligesom han nu føler sig saa fast i sin Sadel, at han ønsker sig en Bolig ved Slottet. Dokumentet siger herom:²⁾

Den ved Odense Slotshauge af Eders Maystt. allernaadigst beskikkede Urtegaardsmand navnlig Christian Heldt har i et Memorial, der meddeleer, at der ingen Bolig er til Urtegaardsmanden og foreslaar paa en Trekant i Haven at bygge et saadant, og dertil benytte Materiale af det Fæhus, som endnu staar paa St. Hans. Closters Ladegaardens Plads, og maa nedbrydes paa Grund af Haugens Plantning.

Da der er meget Materiale ønsker man at bygge et lille Baghus til Gartneren til en Ko og andre smaa Kreaturer til Brænde etc. —

Det vil koste 122 Rdlr. 24 S., Gartneren kan da ogsaa have mere Opsigt med Haven.

Dette bevilliges allernaadigst.

Dokumentet fortæller yderligere, at der af Fæhuset, som benyttes til Gartnerboligens Opførelse, bliver endnu 8 Fag tilbage, og den driftige Gartner foreslaar dette brugt til at opsætte et »Gevæxthus« ved Gartnerboligen. Ogsaa dette, der vil koste 83 Rdlr. 34 S., bevilliges allernaadigst, og Urtegaardsmanden opføres paa Skovrullen med 6 Skovlæs Brænde til eget Brug for »Gevæxthuset«s Opvarmning.

Arbejdet gaar nu sin rolige Gang med Anlæggelse af Haven, og foruden adskillige Planter forlanger Heldt i 1722 800 Egepæle à 5 Alen, formodentlig til Opsætning af Stakit; men han faar da at vide, at han maa vente til hans Kollega, kongelig Gartner Krieger fra Rosenborg, er kommen tilbage og har givet sine Ordre. Haven synes i (hvert Fald saa tidligt som i) 1724 at være færdigt anlagt, uden at det dog er muligt at sige, hvorledes den har set ud. Planen i Thuras »Den danske Virtruvius«, som hостаaende gengives, giver os antagelig et nogenlunde korrekt Billede af Haven i Datiden. Selv om det iøvrigt ikke er slet saa gammelt som Haven, men stammer fra c. 1746—49. Vi hører imidlertid ikke om synderlige Ændringer eller større Arbejder i den mellemliggende Tid, hvorfor vi har Grund til at tro, at den ret beskedne Rococohave, som Planen viser os, er den, som Heldt (efter Kriegers Anvisning?) har ladet anlægge.

En saadan Rocohave med sine snørklede Broderiparterer og sine kunstfærdige Blomsterpartier, Vandspring etc. etc. har krævet ikke ringe Arbejde for en god Vedligeholdelse. Urtegaardsmanden maa da ogsaa nogle Aar efter søge om at faa Folk, »som bestandigt kunde forrette det i Haugen continuerligt forefaldende Arbejde«, og han anslaaer, at Arbejdsstyrken hertil »i det ringeste vilde være 36 Huusmænd, 6 om Dagen«; thi, motiverer han denne

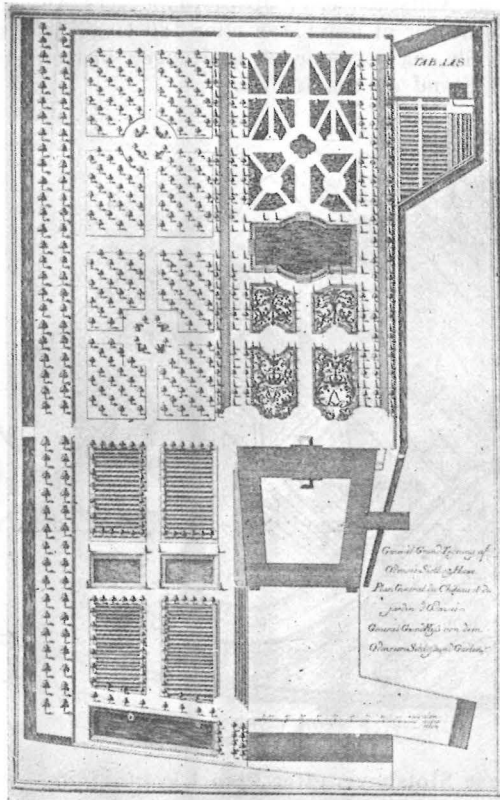

Fig. 1. Plan af Odense Slotshave, c. 1750.

Anmodning med, at »Denne Hauge er stor og vidtløftig, i Længden 470 Alen og i Bredden 220 Alen«. Yderligere ønsker Heldt, at der maa blive ham tillagt aarligt 100 Rdlr., at lade yderligere commandere hvert Aar 6 Soldater af dem, »der udføre et ædru Levned, og dog beholde Huusmændene«. Kun i nogen Grad følger Majestæten denne Gang sin Urtegaardsmand, idet han kun

faar bevilliget noget mindre, end han forlanger, og det endog kun c. $\frac{1}{3}$ af den Arbejdskraft, der samtidigt bevilliges hans Kollega ved Skanderborg Slot.³⁾ -Resolutionen giver ham Anvisning paa Penge og Arbejdskraft som følger:⁴⁾

Vi accordere allernaadigst, at Urtegaardsmanden i Odense Hauge istedet for 6 Huusmænd, 6 Commanderet Soldater af Nyborg Fæstning maae gives, og at enhver af dennem daglig, naar de arbeide ligesom her og andensteds ved vores Hauger, betales 6 Skll. og kunne dennem samme Penge af Amtstuen efter Justitsraad Ivers Anvisning og Attest betales og ville de for et halvt Aar eller 180 Dage beløbe sig ongefähr til 67 Rdlr. 24 Sk., og formene vi, at Haugen bedst paa denne Maade kunde holdes i Stand og ren holdes.

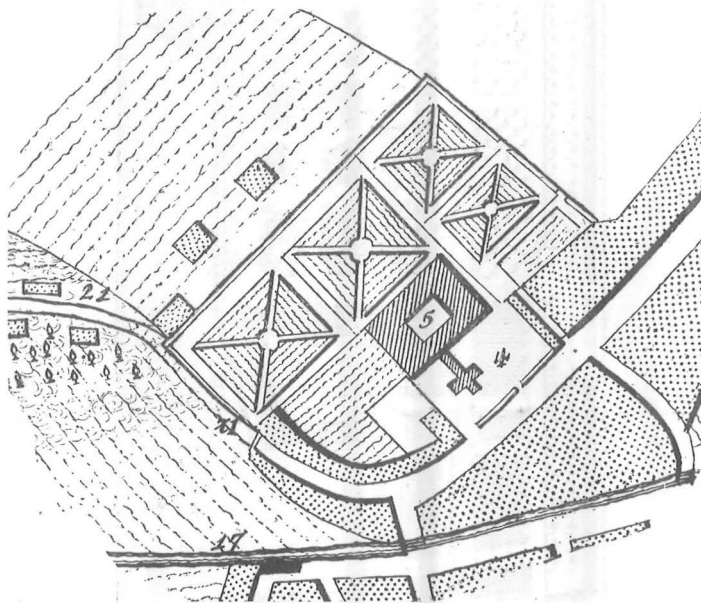

Fig. 2. Odense Slotshave, efter Plan i Pontoppidans Atlas, 1760.

Husmændene faar Heldt altsaa ikke, og hvorvidt Soldaterne hører til dem, »der udføre et ædru Levned«, melder Historien ikke noget om; men naar disse Soldater har været »commanderet« ogsaa til andre Slotshaver, hvad det synes at tyde paa (f. Eks. Nyborg?), har man jo nok kendt deres Levned saa godt, at de ogsaa har kunnet bruges her.

At Heldt ikke i Længden kunde nøjes med Folk om Sommeren, er forstaaeligt. En saadan Have fordrede, om den skulde

passes rigtigt, ogsaa Pleje om Vinteren, og efterhaanden er denne Pleje bleven saa omstændelig, at Heldt alene ikke har kunnet udføre den. Fra 1730 foreligger der da atter Brev om Haven, sigende,⁵⁾ at

Urtegaardsmanden ved Ottens Slotshauge .... ansøger om at faa Lov at beholde to Arbejds mænd i Haven om Vinteren, da de ere fornødne. Andragendet anbefales, da han om Vinteren ingen Soldater har i Haugen.

Allernaadigst bevilget. 11. November 1730.

Christian.

Fig. 3. Haveinspektør Hans V. Müller,
(Efter Silhuet i »Alm. dansk Gartnerforening«s Portrætsamling.)

Antagelig har Haven paa denne Tid været udlagt med betydelige Arealer til Nyttehaver, saa at Kongen under sit Besøg her ikke behøver, som tidligere Konger maatte det, at skikke Bud til Tolderne i Rødby m. fl. Steder efter Kabudskaal, Rødder, Løg, Frugter etc.⁶⁾ Planen af Haven fra Vitruvius antyder ret stor Plads til Frugt- og Køkkenhave i den vestlige Del af Arealet. Men desuden er der en Lysthave, hvis Inndeling og Skønhed dog neppe kan siges at maale sig med adskillige af Datidens andre Kongehaver (f. Eks. Skanderborg). Den er efter Datidens Skik inddelt i Kvarterer efter rette Linjer, og det nærmest Huset liggende Parti er udstaffet med et Rococomønster, hvori et Spejlmogram med et »L« er Hovedmotivet, ligesom der i Haven

findes et Vandbassin. Den ringere Udsmykning i denne Have til Fordel for mere Nytte beviser, at Haven ikke som Prydhave og Slottet ikke som Lystslot har haft synderlig Bevaagenhed, — hvad da ogsaa den senere Skæbne tilfulde bekræfter. —

Tiden omkring Fællesskabets Ophævelse (c. 1770) er de kongelige Slotte og Haver særlig ugunstig. I Aaret 1761 nedrives saaledes Jægerborg Slot, og i 1776 bortsælges de resterende Dele af Skanderborg Slot med Haver for 218 Rdlr., og omved 1780 ud-rives Odense Slotshave af sin Tornerosesøvn, og indrettes i endnu højere Grad end før, til at tjene praktiske Formaal.

Under 31. Decbr. 1781 faar Gartner Chr. Frantz Smidt Paa-læg om at rejse rundt i Danmark for ved de kongelige Slotshaver at udse Pladser til »Træskolers Anlæg«. Paa denne sin Rejse kommer Smidt ogsaa til Odense, og Resultatet af dette Besøg bliver, at Stiftamtmand Buchwald sammesteds 1789 faar Ordre at lade anlægge en Planteskole paa den saakaldte Smedeløkke, og ved denne Lejlighed synes det som om Slotshavens Admini-stration deles i to Dele. Urtegaardsmand Heldt er da forlængst borte, og andre har afløst ham, saa at han ikke er med, da Haven deles. »Skiftedokumentet« fra denne Lejlighed lyder:⁷⁾

Vi ville allernaadigst, at Odense Slot, dets Hauge med Tilbehør og Indretning skal overleveres vor Stiftamtmand Buchwald i den Til-stand, det nu findes ved lovligt Syn paa Slottet. Det skal paaligge Stift-amtmanden, som herefter af vores Kasse, hvad til Havens Underhold-ning er reglementeret, som er efter Regning indtil 240 Rdlr., at holde Slotsforvalteren og Portneren skadesløse for de Fordele, de have havt.

Slotsforvalteren afskediges, fast Gage med Bolig paa Slottet.

Det er ogsaa Vores Vilje, at Odense Byes Indvaanere maa herefter ligesom hidindtil nyde Frihed til at forlyste sig i Haven.

Hvad iøvrigt den anlagte Bomskole [Planteskole] angaar, da forbli-ver den ligesom tilforn under Slotsforvalter Holm og Haugeinspektør Müllers Bestyrelse, og efter Slotsforvalterens Afgang under den Sidstes alene...

Angaaende Administration og Styrelse af Planteskole og Slots-have opsættes der et Par Aar efter en Slags Kontrakt med Holm og Müller, og ihvorvel den formentlig beroede paa et rent Fri-villighedsforhold, synes den dog at være særdeles gunstig for Majestæten, særlig hvad angaar Forholdet til Haveinspektøren, — men paa dette faar man senere Forklaring. Kontrakten af 18 Septbr. 1792 lød bl. a. paa at:⁸⁾

Om forebeldte Deres Majestæt tilhørende Vænge ved O d e n s e S l o t s h a u g e, Smedehaugen kaldet, der ifølge allerhøjeste Resolution af 13. April 1789 skal anvendes til Frugttræeskole med videre, saa over-drages det Slotsforvalter (Gartner) Holm og H a u g e i n s p e c t e u r M ü l l e r enten paa sidstnævntes Livstid eller paa 20 Aar uden Afgift og paa følgende Betingelser:

- a) At Vænget stedse anvendes til gode Frugttræers Opelskning, saaledes at der fra 1795 Aars Begyndelse skal bevises at være overladt 2—3000 Stkr. gode 5 Aars gamle Træer til billige Priser, der ingensinde maa overstige fremmede Torvepriser.
- b) At Müller vedbliver at føre den egentlige Bestyrelse af Indretningen, og først efter Holms Forflyttelse alene, ligesom hans Søn, i Tilfælde af hans Død inden 20 Aars Forløb, paa samme Maade tiltræder Anlæggets Fortsættelse.
- c) At Müller som Kgl. Haveinspektør, da han vedbliver at bestyre denne Planteskole, ogsaa beholder Ret til at oplære Gartner-Svende og Dreng.
- d) At Stiftamtmandens Attest om Planteskolens Vedligeholdelse, og det deraf skete Udsalg bør aarlig til Rentekammeret indsendes til Vished om Vængets Benyttelse til den bestemte Hensigt, da i Tilfælde af foranførte Vilkaar ikke opfyldes, Planteskolen med alle i samme opelskede Træer, uden videre Godtgjørelse skal tilhøre Eders Mayestæt, og endelig om den til deres Opførelse og Hegnets første Istandsættelse omkring B o m s k o l e n anslagne Sum 109 Rdlr. 24 M., som de af den til Jordens første Beredning og Planering i det 3die Aar forud anslagne Omkostninger endnu ej medgangne 50 Rdlr. tilsammen 159 Rdlr. 24 M., maa godtgjøres benævnte Holm og Müller, og at følgerig for denne Bomskoles første Indretning og Tilberedning maa komme D. M. Kasse, med hvad dertil allerede er anvist, til Udgivelse i Alt den Summa 259 Rdlr. 24 M.

Resolutionen tiltrædes uden Forbehold.

CHRISTIAN REX.

Med stor Dygtighed driver nu de to Gartnere, hvoraf Müller er bleven Haveinspektør, den Planteskole, hvorfra Bønderne kunde faa Træer udleveret til Plantning, saaledes som Loven bød det. Det maa antages som værende fuldkommen godtgjort ved disse Gartneres egen Dokumentation, at Planteskolen i det Aar, der var sat som en Frist for dens rette Igangsættelse, 1795, har kunnet tilfredsstille de Krav, man stillede til den, og den har da været af ikke ringe Betydning og Værdi. Ved dette Aar er nemlig forfattet en »Haand-Protocol over Frugttræ-Sorterne, som befindes i den Kongelige Frugttræ-Planteskole ved Odense«, et Dokument, der giver udførlige Oplysninger om Planteskolen, og som tydeligt beviser, med hvilken Dygtighed der er arbejdet her. Der fandtes allerede da 102 Æblesorter, 59 Pærer, 31 Kirsebær, 43 Blommer, af hvilke en Del stammede fra Als (Vothmans Planteskole), og af hvilke nogle Sorter endnu dyrkes.⁹⁾

Om Driften fastsættes iøvrigt under 26. Sept. 1792 de nærmere Regler, hvorefter Holm og Müllers Søn paa en Maade har den i Forpagtning, og denne Driftsform bekræftes og forlænges for 10 Aar ad Gangen fra 1812.¹⁰⁾

Det synes underligt, at denne Gartner Müller ved den ret underordnede Slotshave i Odense bærer Titel af kongelig Haveinspektør, naar man i Forvejen har en anden saadan, (Chr. F. Smidt), og denne Betegnelse ikke tillagdes de andre Slotsgartnere, — thi for at drive Planteskolen behøves naturligvis ikke en saadan Titel. Müller har imidlertid ønsket dette af særlige Aarsager, som det følgende Dokument oplyser om, og som Vederlag for denne ekstraordinære Udnævnelse, der ikke medførte Pligter som saadant, men kun en ganske bestemt Rettighed, har han paataget sig at føre Tilsyn med Planteskolens Drift. Forholdet udredes i følgende Dokument:¹¹⁾

Fig. 4.

Slotsgartner C. P. Stapel.

Fig. 5.

Slotsgartner L. N. C. Stapel.

Tilforn var ved Odense Slot ansat en Slotsforvalter, der tillige var Gartner ved Slotshaugen sammesteds, men den 19. October 1785 blev Hans Müller ved allernaadigst Bestalling forundt Navn af Haugeinspекteur ved Slotshaugen i Odense, imod at han efter sit Tilbud skulde være den ved bemeldte Hauge ansatte Gartner Slotsforvalter Holm til Hjælp i at have fornøden Opsigt og Tilsyn med Slotshaugen og deri værende Anlæg og Indretninger uden derfor at nyde nogen Gage og Godtgørelse. Den overmeldte Benævnelse af Haugeinspекteur ønskede han nemlig for at kunne give dem, som han havde oplært i Gartnerkonsten, fornødne Lærebrevne, hvilket dengang ikkun Kgl. Gartnere kunde. Og da han var bekendt for at have fortrinlige Indsigter i Haugekonsten, saa at det endog ansaaes til Gavn for det almindelige, at han oplærte Gartnere, og han

desuden, for at erholde det ovennævnte Prædikat, vilde uden Godtgjørelse føre Tilsyn med Slotshaugen, hvilket var saa meget ønskeligere,

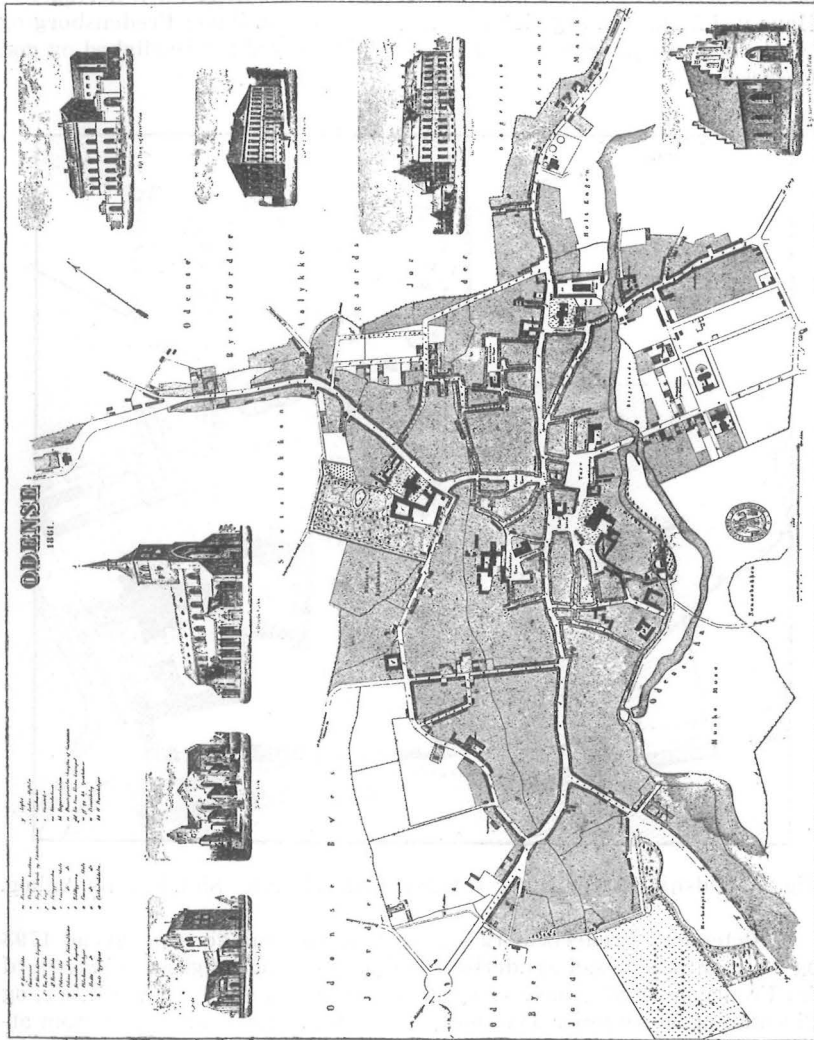

Fig. 6. Kort over Odense med Slotshaven 1861

som Slotsforvalteren ikke egentlig var nogen oplært Gartner, fandt Kammeret ingen Betæneligheder ved at anbefale ham til den ansøgte Be-naadning.

Hans Müller er afgaaet ved Døden forrige Aar. Sønnen Johan Müller, der jo nu iflg. Resolution af 26. September 1792 har Planteskolen i Forpagtning, ansøger om samme Titel for at kunne give Lærebreve til de unge Mænd, der lærer i Planteskolen. Han er oplært i den hertugelige Have ved Augustenborg Slot og har tjent i de Kgl. Haver Fredensborg og Frederiksberg som Svend, og har gode Vidnesbyrd for Duelighed og god Opførsel.

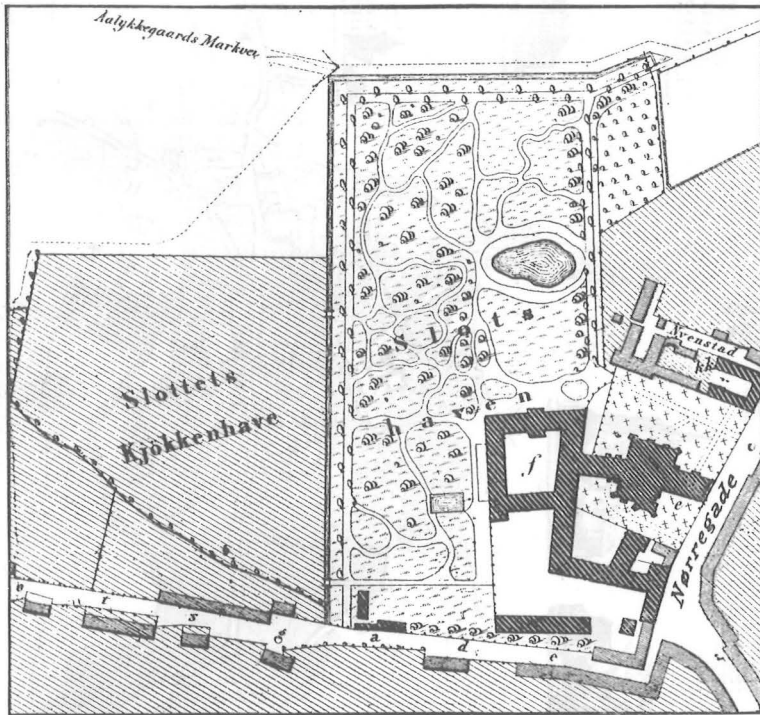

Fig. 7. Udsnit af Kort over Odense 1861, visende Slotshavens Anlæg.

Petersen i Frederiksberg erklærer, at han var der som Svend 1793 og 94, men ikke besad synderlig Duelighed og var tunghør. Vidnesbyrd fra Fredensborg Slotshave er ej at faa, da Mansa da ei var ansat der, og Placaten af 29. Oktober 1811 udtrykkelig bestemmer, at enhver, som attraaer at blive ansat som udleert Gartner, om end mere om han vil vente at blive ansat i nogen af de Kgl. Hauger, skal underkaste sig en offentlig Examen i sit Fag.

Derfor anbefaler Hofmarschallen ikke Supplikanten.

Det hedder senere, at

Johan Müller, der har Bestyrelsen af Frugttræplanteskolen i

Odense, ansøger om at blive Haugeinspecteur, dog saa at han ikke bliver berettiget til at udstede Lærebrev,

og under disse ændrede Forudsætninger lykkes det unge Müller at opnaa den eftertragtede Titel.

Kontrakten med Unge Müller fornyes 1812 endnu en Gang for 10 Aar, men ved Udløbet af denne Periode sker der adskillig Forandring, idet man beslutter at sammenlægge Ledelsen af Planteskolen og Slotshaven, saaledes at det hele samles under den nye Gartner ved Slotshaven, Gartner C. Ph. Stapel fra Hannover. Om

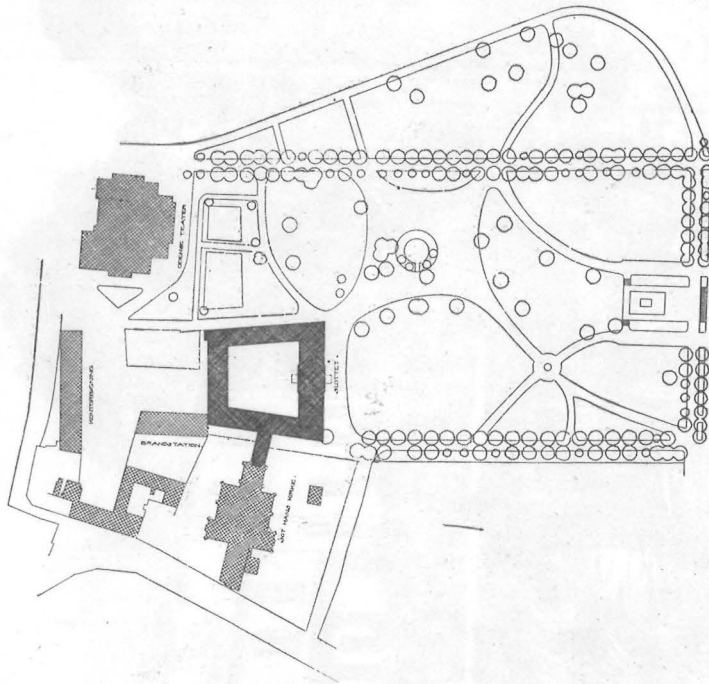

Fig. 8. Opmaaling af Slotshaven i vore Dage.

denne Ændring i Forholdene hedder det, at det tillades Stapel at benytte Arealet, som han vil og kan; men ¹²⁾

han skal holde Hegnet i Stand, og han skal for en moderat Betaling levere Træer til Vejvæsenet i Fyn og Magistraten i Odense, og gratis de Planter, der behøves til Frugthaven og Slotshaven ved Odense Slot.

Haugeinspecteur Müller maa efterhaanden sælge de ham tilhørende Træer, dog alt inden 1. Maj.

Haugeinspecteur Müller søger Godtgjørelse istedet, om det ved Synsforretning kan overleveres Gartner Stapel og sælges til Fordel for Deres Majestæts Casse.

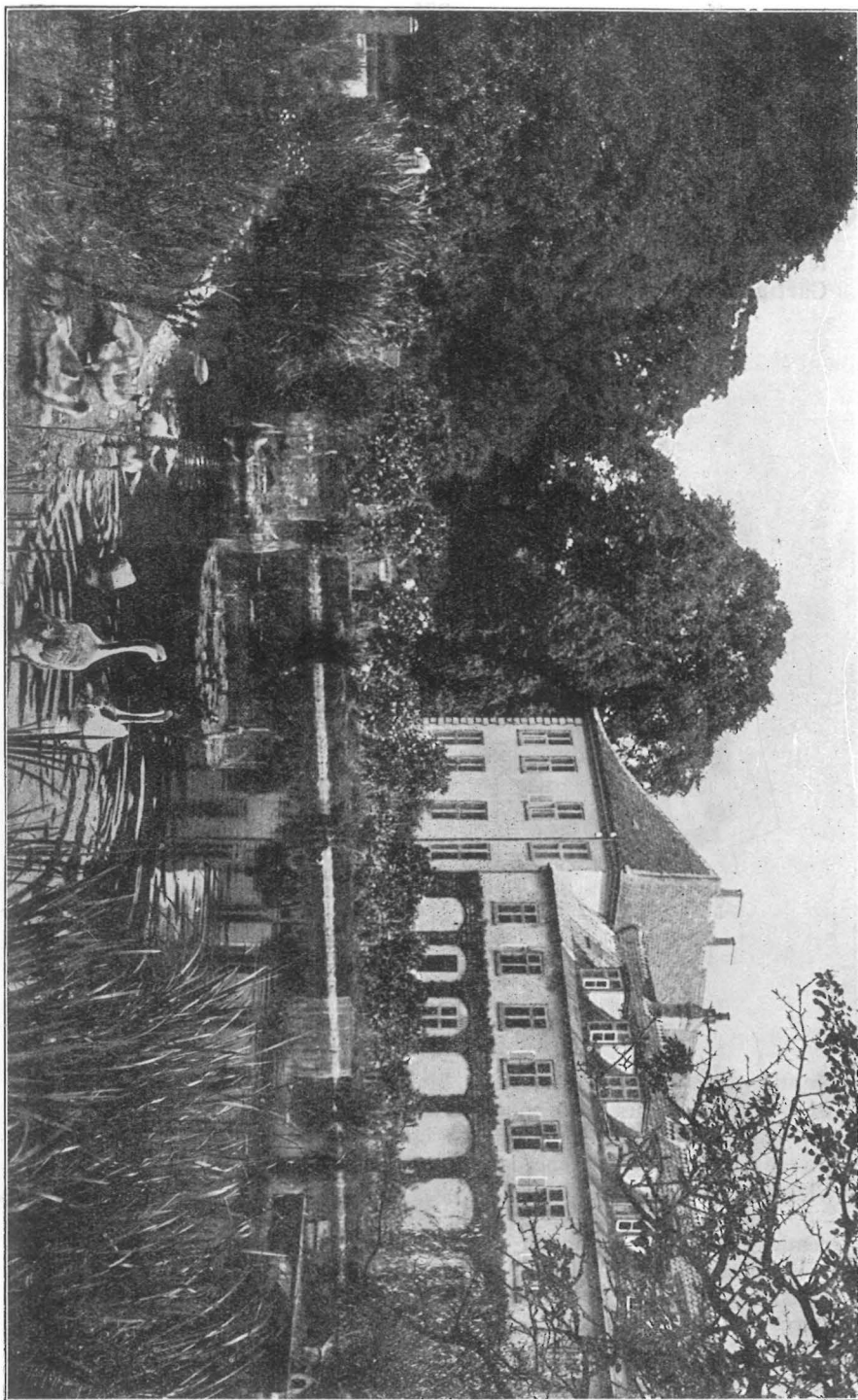

Fig. 9. Prospekt fra Slotshaven.

Resolution:

Haugeinspecteur Müller faar 300 Rdlr. i Sedler af H. M. Casse. Træerne overleveres Gartner Stapel, og Buske o. l. ryddes (de, der ej overtages) i Løbet af en Maaned.

Knappt tyve Aar efter sker der atter en afgørende og gennemgribende Ændring i Forholdene.¹³⁾ Derom hedder det 1841 at:

Vi finde det rigtigst, at Odense Slotshave for Eftertiden henlægges under Hofmarchallatet, Gartner Stapel faar 800 Rdlr. i Afstaaelse for det Stykke, han har havt til eget Brug som Planteskole. Haven udvides, og Haugeudgifterne afholdes af Hs. Kgl. H. Kronprindsen, saalænge Høj-samme som Gouverneur over Fyens Stift har Nytten og Brugen af Haven. — Vor Overhofmarchal Grev Haxthausen kjender det fornødne.

Resolution:

Udgifterne til Odense Slot afholdes ekstraordinært af Vor Kasse.

Disse Udgifter kommer foreløbig særligt til at medgaa ved Regulering og Omlægning af Haven, som ved dette Aar ledes efter en Plan af den ovennævnte hannoveranske Gartner Stapel, og for Eftertiden fremtræder da Slotshaven i den saakaldte »engelske« Stil. Stapels Plan kendes vel ikke, men af et Kort fra 1861 ses den Anlægsform, som Haven da har haft, og det er vel ikke sandsynligt, at den i det mellemliggende Tidsrum er ændret synderligt. L. N. C. Stapel, som 1845 har afløst sin Fader i Embedet, faar ved samme Tid 150 Rdlr. til Forbedring af Planteskolen,¹⁴⁾ og det hele fremtræder da i ny Skikkelse. —

Interessen for Slottet og dets Have er siden da bleven mindre og mindre i de højeste Kredse, samtidig med, at Odense By mere og mere har set sin Interesse i samme. Det er derfor kun en naturlig Konsekvens af de ændrede Tider, at Odense By i 1907 overtager Slottet og Haven, og i rigtig Konsekvens af den ændrede Funktion, som Haven da faar, omlægges den efter en Plan af Havearkitekt E. Erstad-Jørgensen. I nyeste Tid har to andre Havearkitekter syslet med en ny Omlægning af Haven, hvis Situation er fæstnet i den Plan, som Odense Tekniske Skoles Elevforening har publiceret i sit Aarsskrift 1926.

TEKSTHENVISNINGER.

- 1) kgl. Rytterresolution No. 19. 1720. Rigsarkivet.
- 2) stds. No. 189, 15. Sept. 1721, Odense, stds.
- 3) se Gartner-Tidende 10. Aug. 1926.
- 4) kgl. Rytterresolution No. 75, 17. Maj 1725, Odense, R. A.
- 5) stds. No. 123, 11. Nov. 1730, Odense, R. A.
- 6) se Aarbogen 1926 S. 76.
- 7) Rigsarkivets Resol. af 13. Apr. 1789.
- 8) stds. No. 209, 18. Sept. 1792.

- 9) Bruun og Lange: Danmarks Havebrug og Gartneri indtil 1919, S. 447—48. Dokumentet er opbevaret i den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Bibliotek.
- 10) Kgl. Resolution No. 423, 1812 (Rigsarkivet).
- 11) No. 371, 2. Dec. 1817. (stds.).
- 12-13) No. 122 og 276, 1841. (stds.).
- 14) De fyenske og sjællandske Renteskriver Journal, Rentekammeret No. 205, 1840. Rigsarkivet.

Fig. 3 er Gengivelse af et Maleri, som er udført af Slotsgartner L. N. C. Stapel (Fig. 4). Begge Billeder tilhører „Alm. dansk Gartnerforening“.
